

Forskningsfusk och filterbubblor

Dag Kättströms sammanfattning av seminariedagen om vetenskapsjournalistik 2016

Patrik Hadenius hälsade välkommen till seminariet som anordnas av Forskning & Framsteg och Vetenskapsmedia i samarbete med Sveriges Unga Akademi, Stiftelsen för strategisk forskning, Institutet för mediastudier, Vetenskapsrådet, Vetenskap & Allmänhet och IKEM – Innovations- och kemiindustrierna i Sverige.

Maria Gunther, vetenskapsredaktör på DN, berättade om hur hon kollar fakta under tidspress och visade exempel på artiklar i olika tidningar som aldrig borde ha publicerats. De byggde till exempel på enstaka uttalanden från forskare eller dåliga studier.

För att undvika de värsta misstagen har man på DN tagit fram en policy för vetenskapsjournalistik med checklista.

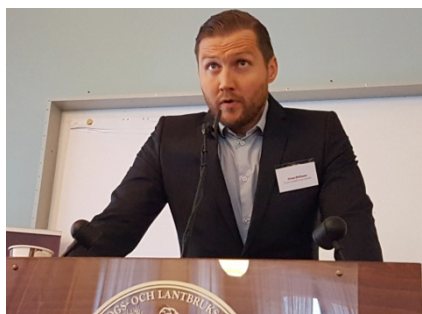
Den viktigaste punkten är att forskningen är publicerad i en ansedd vetenskaplig tidskrift. Checklistan tar även upp andra fallgropar som till exempel det faktum att många forskare gärna uttalar sig om saker som inte ingår i deras expertområden.

Grunderna för bra vetenskapsjournalistik enligt Maria Gunther är att läsa studien, prata med forskarna, be någon annan insatta kommentera och sätta in resultatet i större sammanhang, men hon vill vara den första att tillstå att det inte alltid är möjligt. Det tar tid.

“Vi ska bara skriva om väl utförd och granskad forskning”.

“Möss är inte människor – var försiktig med att dra allt för långtgående slutsatser av forskning på möss”

“Det är ett dilemma att jag tar forskarnas tid och sedan inte kan ge tillbaka, och inte ens skriver om deras forskning”

Jonas Olofsson från Sveriges Unga Akademi och docent i psykologi och pratade om varför journalister ska lita på forskare. Han tog sin utgångspunkt i mitten av 2000-talet då man insåg att många forskningsstudier var missvisande, bland annat på grund av felaktig hantering av statistik. Sedan dess har många psykologiforskare satsat mycket på att reproducera resultat och infört statistiska metoder som motverkar falska positiva resultat.

Enligt Jonas Olofsson förbättras metoderna ständigt och det är ofta den unga generationen som driver utvecklingen framåt. Numera registrerar man ofta hypoteser på nätet innan man gör studien.

Jonas Olofssons tips till journalister:

- Var skeptiska
- Var vaksam på vilka metoder som används. Om forskarna har förregistrerat hypoteser och delar med sig av data så är det ett tecken på kvalitet
- Ta hjälp av forskare som är metodexperter, de kan hjälpa er att värdera nya forskningsresultat
- Följ bloggare och twittrare som har intresse av metodfrågor
- Försök hitta nya vinklar istället för att bara rapportera de mest slagkraftiga resultaten.

“Vi kommer aldrig att kunna vaccinera oss mot felaktiga slutsatser”.

“Om resultatet verkar för bra för att vara sant, så är det ofta falskt”

“Jag tycker ni ska lita på forskare. För ni har inget val.”

Ulrika Björkstén, chef för SR:s Vetenskapsredaktion, kände igen sig i Maria Gunthers situation.

Vetenskapsradion har också policydokument för att stärka kvaliteten i bevakningen, men dessa måste hela tiden vägas av mot tidsaspekten. I till exempel morgonsändningarna måste man citera nyheter utan att till exempel kolla med andra forskare.

Ett område som man diskuterar mycket på redaktionen för tillfället är att ta hänsyn till statistisk signifikans. En väldigt stor studie kan fånga upp en väldigt liten effekt.

Ett annat är begreppet kunskapsmonopol. I Sverige finns det en konsensus och “skolbildning” runt till exempel ADHD-medicinering och kostnaden för kärnkraft. Det handlar inte om felaktigheter, men det är viktigt att lyfta blicken och prata med forskare i andra länder för att komplettera den bild som skapas i en mindre svensk disciplin.

“Att våga ifrågasätta kunskapsmonopol som uppstår i ett litet land som Sverige är viktigt. Vi måste föra in andra synsätt i den svenska diskussionen.”

“En fråga vi vetenskapsjournalister ställer för sällan är den snabba granskningsfrågan: ‘hur vet du det?’”

En panel med **Ulrika Björkstén**, **Maria Gunther** och **Jonas Olofsson** diskuterade olika etiska aspekter av vetenskapsjournalistiken med publiken. Jonas Olofsson kommenterade det faktum att en vetenskapsjournalist kan ta mycket tid från forskare: “Det har hänt mig flera gånger att jag har lagt ner många timmar på att förklara och kanske ta ner en studie lite grann och då går redaktören på

en annan story. Man blir lite besviken när man har lagt så mycket tid och så blir det inget”.

Ulrika Björkstén på Sveriges Radios vetenskapsredaktion: “Jag har väldigt goda erfarenheter av altruistiska forskare. Det är sällan de reagerar negativt”.

Maria Gunther på DN: “Ja, så är det, de flesta är väldigt tålmodiga, men jag kan ändå ha lite dåligt samvete”.

En annan fråga handlade om de tillfällen där allmänintresset är stort, men där det inte finns så mycket forskning.

Ulrika Björkstén: “Forskare får faktiskt också säga: ‘det här tror jag’”

Jonas Olofsson: “Det är ett bra exempel på när man måste vara tydlig och säga att det här är bara en prediktion, men det är inte vem som helst som gör den, den bygger på djupa kunskaper”.

Journalisten och dokumentärfilmaren **Bosse Lindqvist** kom till Vetjodagen för att berätta om sitt arbete med filmerna om kirurgen Paolo Macchiarini. Rubriken var "hur man väcker den ointresserade allmänhetens intresse". Här är hans berättelse:

“Från början trodde jag inte att allmänheten skulle vara intresserad faktiskt. Det började med ett tips från en pensionerad professor på Karolinska Institutet om att det låg en anmälan på en amerikansk sajt mot en kirurg. Det var fyra läkare på Karolinska sjukhuset som anklagade Macchiarini för att ha experimenterat på patienter och orsakat deras död.

Tiden krymper snabbt när man jobbar med tv, så man måste ha någon sorts garanti att ett dokumentärprojekt funkar. Anmälan var väldigt gedigen, men omöjlig att bedöma för en oinsatt person. Det som gjorde att jag gick vidare var hoten och förföljelserna av de här läkarna. Då vet man nämligen att någon av partnererna har fel. Och även om det hade varit kirurgerna som var ute och cyklade, så är det konstigt att de sätter sina karriärer på spel på det sättet.

Från början hade vi bara anmälan och utdrag ur patientjournaler. Vi insåg att vi behövde jobba på två ben. Dels behövde vi kolla det vetenskapligt, dels hitta ett sätt att berätta som gör att det går att förstå och blir intressant. Det tog flera veckor att sätta sig in i begreppsvärlden, men man måste förstå vad de olika cellerna i luftstrupen har för funktion för att kunna ställa frågor.

Redan andra dagen ringde jag upp Paolo Macchiarini, för vad vi än gör så måste jag prata med honom. Vi träffades sedan under villkoret att jag inte skulle få ställa några frågor om själva anklagelserna, men det som snabbt framgick var att hans värld var mycket större än KI. Han hade patienter i flera världsdelar. Projektet var mycket större.

Vi insåg då att vi behövde en betydligt större apparat. Det föll sig så att SVT hade sneplat mot världen av tv-serier och ville nå nya grupper och vi fick då möjlighet att göra en större dokumentärserie och hjälp av flera team som kunde resa över världen. När sedan KI:s rektor Anders Hamsten friade Macchiarini från forskningsfusik insåg vi att storyn skulle finnas kvar, så vi satte igång.

När vi sände första programmet följde det helt normala mönster. Till en början var det tyst, nyheterna var inte intresserade av samarbete och medverkande i morgonsoffan ställdes in, men sen tog det fart. Varför? Jag vet inte riktigt. Jag tänker att det väckte så många reaktioner för att många kände igen arrogansen. Sen är det också så att vi är så utlämnade inom sjukvården. Det här grep tag i människor.

Det är också en följd av formatet vi hade valt, att reaktionen väntade på sig. Det var upplagt som en serie och människor vill se den till slutet. Klipparen hade tidigare gjort reality-tv och kunde lägga upp en sådan dramaturgisk båge för berättelsen. Jag tror också att folk verkligen är intresserade av vetenskap. De vill förstå. De har ett behov av att ta del av historier som är lite mer komplicerade.”

Under frågestunden vittnade några närvarande journalisterna om hur man i flera år hade rapporterat positivt om Macchiarini. Bosse Lindqvist påpekade i sammanhanget det faktum att många forskare och läkare också lurats till det och att många idag skyler över sitt agerande. Patrik Hadenius avslutade diskussionen med att konstatera att det bästa sättet att fortsätta framåt är att så öppet som möjligt diskutera vad som hänt.

Journalisten **Jack Werner** startade Viralgranskaren, en satsning på att avslöja myter på sociala medier. Enligt honom visar forskning att spridningen av felaktigheter på sociala medier kan begränsas när faktagranskningar publiceras. Det har också gjorts forskning som visar hur man “knäcker en myt”. Jack Werner listade några punkter som tips till de församlade journalisterna:

- Upprepa inte myten i rubriken
- Var stringent i beskrivningen av vad som är fel med myten (inga uppsatser).
- Var noga med att fylla “tomrummet” efter myten med vad som är sanning

Jack Werner pekade ut Politifact.com som en aktör som lyckas på området. Han varnade också för att det uppstår ett mycket stort avstånd mellan människor idag eftersom många vill tro på den världsbild som ligger bakom många myter och andra skrattar åt dem för det.

“Om vi läser fejknyheter som folklöre kan vi lära oss av dem, en fejknyhet tilltalar något i oss, vi har spridit vandringssägner i hela mänsklighetens historia”.

“Det finns faktiskt en mening och en effekt av att publicera journalistik som handlar om vad som är sant och inte sant”.

“Social medier är inte som skvaller runt köksbordet, det har mycket större spridning”

Journalisten **Karin Gyllenklev** på SVT:s Vetenskapsstudion, tidigare på SR:s Institutet, berättade om sina erfarenheter av att förnya vetenskapsjournalistiken genom att kombinera genrer.

Hennes bild är att många som egentligen är intresserade väljer bort vetenskap för att det är så mycket annat som drar och tar tid. Kombinationer som till exempel vetenskap och humor kan därför fungera eftersom det är lättare att ta till sig.

Hon tror också att man kan experimentera med konstellationer. En musiker och en humorist kan göra att vetenskapsjournalisten vågar sig på en rap-sång (och ja, Karin Gyllenklev framförde den).

Hon menar också att många söker ett sällskap, ett fikarum. I det nya projektet på SVT har redaktionen föresatt sig att skapa en "skön stämning", vilket kan vara en utmaning att förklara för forskarna, men enligt Karin Gyllenklev lyckas det ibland.

"Experimentera med formaten, testa hybrider, precis som vi vill ha en mångfald i naturen vill vi ha en mångfald i vetenskapsrapporteringen."

"Jag ser inte trams som något dåligt, utan som något vi behöver, vissa, kanske inte alla"

"Jag fick mail från 10-åriga tjejer som lyssnade på vårt program när det skulle sova och medelålders män som aldrig missade ett program. Det var inte bara P3-målgruppen som lyssnade på oss."

Lisa Irenius, kulturchef på Svenska Dagbladet, utgick från frågan om hur forskare bereds plats i journalistiska spalter. Kultursidorna på SvD har avdelningen Under strecket som under 100 år, varje dag, har publicerat essäer av i första hand forskare. Texterna på Under strecket ska vara resonerande och ge plats åt nyanser.

Avdelningen kräver en heltidstjänst som redaktör. Annars har tidningen ingen anställd vetenskapsredaktör, men Lisa Irenius lyfte fram Idag-sidan som innehåller mycket vetenskapsjournalistik och avdelningen Vetenskapskollen (som skrivs av en forskare).

Hon påpekade också att det är otroligt glädjande att SvD och DN faktiskt lyckas med sina premiumsatsningar och vetenskapssinnehåll är det som drar många till att börja betala för att komma åt texter.

"Vi ser en tendens inom akademien att det är högre publiceringskrav och då kanske man får nedprioritera journalistisk medverkan".

"Förmåga att skriva är förstås central för om man ska kunna medverka på Under strecket"

Karin Bojs, författare och tidigare vetenskapsredaktör på DN, svarade ja på frågan om böcker är bättre än tidningar. Hon upplevde att hon efter 20 år hade kommit till vägs ände som journalist och huvudskälet var att den journalistiska dramaturgin sätter så stora begränsningar. Enligt Karin Bojs får bara de mest spektakulära och vetenskapskritiska nyheterna plats och hon har fått lägga mycket energi på att övertyga redaktörerna om vad som är

viktig journalistik.

Nu har hon skrivit två böcker och tycker att formen ger henne utrymme att berätta en historia på nya och mer personliga sätt. Böckerna har sålt väldigt bra och Karin Bojs tror att det beror på att deras ämne, vårt DNA och våra ursprung, berör människor på djupet. Men hon hade inte på samma sätt kunnat göra journalistik av det. Bokformen behövdes för att berätta historien och spegla dess komplexitet.

“Det är ekonomer och humanister som styr på tidningarna. Naturvetenskapen får inte plats.”
“Folk är fixerade av sitt ursprung, det är lika bra att fejsa det.”
“Det här att skriva enkelt har nått nya nivåer efter att jag arbetat med språkundervisning för asylsökande”

Dirk Asendorpf, tysk frilansjournalist som bland annat skriver om vetenskap för Die Zeit gav ett internationellt perspektiv. Han menade att inte bara i Tyskland och Sverige, utan i hela världen, diskuterar man begrepp som filterbubblor och “post truth”. Hur påverkar det då vetenskapsjournalistiken?

Dirk Asendorpf pekade på att det idag faktiskt görs mer vetenskapsjournalistik av fler journalister, trots pratet om kris. Han konstaterade också att verkligheten kanske inte förändrats så mycket? Känslor dominerar över fakta, det uppstår filterbubblor i sociala medier, men är det verkligen något nytt? Dirk Asendorpf menar att överdrivna vinklar och magasin för små grupper specialintresserade alltid har funnits.

Samtidigt påverkas vetenskapsjournalistiken av omvälvningarna. Betydligt fler människor skriver till exempel journalistiskt i form av PR-arbete än som journalister. Dirk Asendorpfs råd är att hålla huvudet högt, hålla hög standard och behålla trovärdigheten. I morgon kan det komma nya möjligheter i form av mikrobetalning med mera, men det tar lång tid att bygga förtroende och det går snabbt att förlora det.

“It’s not about truth, it’s about trust.”
“The biggest threat to science journalism is bad science journalism.”

Som avslutning diskuterade en panel med **Dirk Asendorpf**, DN:s chefredaktör **Peter Wolodarski** och **Anna Schytt**, chef för SVT Vetenskap, med seminariedeltagarna. Det kom att handla mycket om vetenskapsjournalistikens ställning i det föränderliga medielandskapet.

Anna Schytt: “ Det är på ett sätt lättare idag. Kunskap och vetenskap är trendigt i Sverige och de flesta vill ha kunskap, även om det finns en liten del människor som är redan "vet " hur det förhåller sig och är väldigt arga. Jag är optimistisk, och jag tror att vi måste ge alla en röst. Vi måste uppfinna nya debattprogram som kan ta in vaccinnmotståndare och klimatförnekare och då vara noga med att de blir emotsagda. Vi måste ta med ett och annat troll och bemöta dem, för att inte spä på konspirationsteorier och försöka nå de ambivalenta.”

Peter Wolodarski: “Vi kommer att göra mer vetenskapsjournalistik. I siffrorna ser vi ett stort intresse för till exempel psykologi, depression och arbetsmiljö, som konverterar läsare till betalande kunder. Kvalitetsjournalistik är ett business case och vetenskapsjournalistiken är en nyckel här. Om det räcker, vet jag inte, men det är den vägen vi måste gå. Vi försöker styra resurser till specialbevakningar och gå ifrån det generellt klickvänliga.”

Dirk Asendorpf: “Vad kommer Zuckerberg att göra av miljarderna? Facebook använder medierna och pumpar oss på gratis innehåll. Det är ohållbart.”

Peter Wolodarski. “Det är sant att Facebook har förstört vår reklam-affär, men den är redan ett 'lost case'. Vi använder inte Facebooks instant articles, men när en artikel blir viral kan vi få hundratals nya prenumerationer.”

Patrik Hadenius konstaterade att mängder av positiva signaler hade kommit fram under dagen: “Medierna lovar mer vetenskapsjournalistik, faktaresistenta människor har helt enkelt inte läst våra artiklar än och intresset för vetenskap ökar. Återstår att se om det också är den utveckling vi kommer att se.”

Seminarier avslutades sedan med att **Jonas Björck**, departementsråd på utbildningsdepartementet, presenterade den forskningsproposition som under dagen hade lagts fram av ministern för högre utbildning och forskning Helene Hellmark Knutsson.